

از مصلحت‌خانه تا پارلمان

پارلمان در ایران، عراق و ترکیه
چه تفاوتی با هم دارند؟

محمد علی دستمالی

کارشناس مسائل سیاسی

در نگاهی کلی و اجمالی، به بررسی این موضوع می‌پردازیم که نقش و جایگاه پارلمان در سه کشور ایران، عراق و ترکیه چیست و چه نقشی در توسعه سیاسی دارد و آیا اعتبار و جایگاه پارلمان ارتباطی با مکانیسم برگزاری انتخابات دارد یا نه؟ این روزها نتایج نهایی بررسی صلاحیت نامزدها برای نمایندگی مجلس شورای اسلامی اعلام شده و فقط و فقط سی درصد از آنان رد صلاحیت شده‌اند! حالا همه به این رویه گردن نهاده و سکوت کرده‌ایم و احتمالاً بسیاری از ما، حاضر نیستیم در مورد انتخابات پیش رو، بحث نظارت استصوابی و آینده مجلس، چیزی بگوییم.

آنهایی که در مورد شیوه و مکانیسم برگزاری انتخابات و جایگاه پارلمان در کشورهای دیگر، اطلاعات روشنی دارند، احتمالاً سری به نشانه تأسف‌تکان می‌دهند. آنهایی هم که اطلاعات چندانی ندارند، لابد ثالث آسا از خودشان می‌پرسند: «آسمان هر کجا، آیا همین رنگ است؟» آیا در کشورهای دیگر هم می‌توان فردی را که چهار سال نماینده مجلس بوده و سه سال از آن دوران را به عنوان معاون رئیس پارلمان گذرانده به اتهام «عدم التزام عملی به نظام» از صف بیرون انداخت؟

آیا در پارلمان ممالک غرب و شرق عالم نیز، می‌توان با استیضاح، امتیاز گرفت و امتیاز داد؟ آیا در کشورهای دیگر نیز، نماینده مجلس می‌تواند به ضرب زور ارتباط ولابی و تهدید فلان وزیر و مسئول، نزد مردمان حوزه انتخابیه‌اش خود شیرینی کرده و به ناحق، برایشان فرودگاه و پروژه فلان و بهمان به ار مغان ببرد؟ آیا در کشورهای دیگر نیز، پارلمان‌ها در داخل و خارج از محیط مجلس، مبصرون‌ناظم دارند و هر کسی حرف بزند مقابل اسمش چند ضربدر می‌زنند و در دور بعدی مانع از حضورش می‌شوند؟ آیا در کشورهای دیگر هم، نمایندگان، به دو دسته خودی و بیگانه تقسیم شده‌اند و کسی را که خودی نمی‌پندارند، بی‌تربیب و بی‌اهمیت، به گوشه‌ای دور و بی‌صدای می‌رانند؟ این‌ها همه سؤالاتی است که پاسخ‌های روشنی دارند اما باز نمی‌توان به سادگی از کنارشان رد شد.

شاید باید چنین حکم داد: با باید به شکل رسمی در یک بیانیه، دیارمان را تافته جدا بافته عالم اعلام کنیم و آشکار بگوییم که اساساً نمی‌خواهیم انتخابات دموکراسی و پارلمان ما شبیه به هیچ نظیر و مانند دیگری در جهان باشد. یا اینکه دست کم روزنه‌ای نشان دهیم که حاکی از تمایل به تغییر روند فعلی باشد.

■ حال و روز پارلمان در ایران، ترکیه و عراق

اشاره به پیشینه فعالیت مجلس یا پارلمان، خالی از لطف نیست و می‌توان در یک فلاش بک کوتاه، شمه‌ای از گذشته را به خاطر آورد.

فعالیت مجلس مهستان در دوران اشکانیان، نقطه تاریخی بسیار دوری است که شاید فقط در کتب و پژوهش‌های تاریخی، توجه کسی را جلب کند. اما در روزگار معاصر، ایران برای گذار از سالیان پایانی قرن نوزدهم، و رود به قرن بیستم و رسیدن به مشروطه و تأسیس مجلس تار و زار کنونی، مسیر دور و دراز و پرفراز و نشیبی را پیموده است. روزی که در سال ۱۸۵۸ میلادی ناصرالدین شاه قاجار، جعفرخان مشیرالدوله را به عنوان رئیس «مصلحت‌خانه» یا مجلس ۲۵ نفره معرفی کرد، همه می‌دانستند که چنین مجلسی تشریفاتی است و حکومت میان وزارتخانه‌های خارجه، جنگ، مالیه، عدلیه و فواید عامه تقسیم شده و شاه نیز حرف اول و آخر را می‌زند. اما در هر حال، این نقطه تاریخی، آغاز ارزشمندی بوده که نشان از تأثیرپذیری از رویدادهای سیاسی اروپا و شاید حس نیاز به مشورت در آن دوران بوده است. اما از دوران اعلام وجود مصلحت‌خانه

تا صدور فرمان مشروطه و تأسیس مجلس شورای ملی در سال ۱۹۰۶ میلادی، ۴۸ سال فاصله زمانی وجود دارد. البته این فاصله زمانی طولانی و فرساینده، مختص مانیست و همسایه غربی ما نیز چنین دورانی را از سر گذرانده است.

در ترکیه، که در آن روزگار به نام امپراطوری عثمانی خوانده می‌شد، برای نخستین بار در سال ۱۸۳۰ میلادی، سخن از مشروطیت به میان آمد و تا سال ۱۸۶۰ میلادی بحث بر سر آن ادامه یافت. در سال ۱۸۷۸ میلادی به ابتکار افرادی همچون نامق کمال، ضیاپاشا و محدث پاشا، قانون اساسی به رشته تحریر در آمده، مشروطه نخست اعلام موجودیت کرده و «مجلس مبعوثان» تأسیس شد. پس از چندی، سلطان عبدالحمید دوم مجلس را تعطیل کرد و برخی از بندهای قانون اساسی را به حالت تعلیق در آورد. در سال ۱۹۰۸ میلادی، مشروطه دوم شکل گرفت و مجلس مبعوثان مجدداً دروازه‌های خود را گشود تا اینکه این مجلس نیز در سال ۱۹۲۰ میلادی و سه سال پیش از در هم پیچیده شدن امپراطوری عثمانی، توسط سلطان محمد و حوالدین مجدداً تعطیل شد. هر دو واقعه مقاومت قاجاریان و عثمانیان در برابر افکار مشروطه خواهانه و قانون‌مبنا و پارلمان‌محور، به روشنی قابل درک است. اما جنگ عالم‌گیر نخست و رویدادهای و پیامدهای پس از آن، دوروند جدید را رقم زد که بدون تردید بر ساختار سیاسی منطقه و سرنوشت پارلمان‌های آنان، تأثیر به‌سزایی گذاشته است:

۱. جغرافیای گسترده قلمرو عثمانی چند تکه شد از آن دو کشور تازه سربر آوردند. یکی در همسایگی ایران به نام عراق و دیگری کشوری در جنوب ترکیه به نام سوریه.

۲. دوسال پیش از انقراض امپراطوری عثمانی در ترکیه در سال ۱۹۲۳ میلادی و تأسیس جمهوری ترکیه توسط مصطفی کمال، در ایران به دنبال کودتای ۱۲۹۹ هجری شمسی و سفر احمد شاه به اروپا، سردار سپه به دنبال کودتا و تأسیس یک نظام جمهوری بود اما به نتیجه نرسید و طومار قاجار و قدرت گرفتن رضاخان، زمانی به وقوع پیوست که دوسال از تأسیس جمهوری ترکیه سپری شده بود. نفس این واقعه، یعنی تأسیس جمهوری ترکیه و رئیس‌جمهور شدن یک ژنرال و پاشای نظامی به نام مصطفی کمال و تأسیس نظام پادشاهی پهلوی در ایران و پادشاه شدن یک سردار، نقش مهمی در تحولات سیاسی دو کشور و نقش پارلمان‌های آنان ایفا کرده است.

■ انتخابات مهم است یا جایگاه پارلمان؟

وقتی که صحبت از «پارلمان» و نقش و جایگاه حقوقی، سیاسی و اجتماعی آن به میان می‌آید، کسی گمان نمی‌کند که پارلمان یا مجلس، یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین نهادهای حقوقی و سیاسی هر کشوری است که در مقام مغز قانونگذار و تصمیم‌گیر، چشم‌ناظر وزیران بیان‌گر خواسته‌های مردم، تا چه اندازه مهم است و می‌تواند چه نقش مهمی در توسعه سیاسی و اقتصادی یا عقب‌ماندگی سیاسی و اقتصادی ایفا کند.

همه می‌دانند که فلسفه و ماهیت مجلس، آن است که کرسی‌هایش در اختیار جمعی «وکیل‌المله» باشد و نه گروهی «وکیل‌الدوله». اما چرا به شکل جدی و مشهود، در منطقه خودمان و در این گوشه از جهان، شاهد رشد دموکراسی و توسعه سیاسی و اقتصادی نیستیم؟ چرا قانون، پویا و به روز نیست و به آن عمل نمی‌شود؟ چرا فساد مالی روز به روز گسترده‌تر شده و شکاف طبقاتی، بیشتر و بیشتر می‌شود؟ آیا همه این‌ها تقصیر مجلس و نواب مجلس است؟ یا مقصر، دولت‌ها و نهادهایی هستند که مجلس را دور می‌زنند و نمی‌گذارند کار خودش را بکند؟ از همه این‌ها گذشته، می‌توان به سناریوی هوشمندانه دیگری اندیشید که اساس و مبنای آن چنین است: برای کنترل یک پارلمان، لازم نیست شب و روز با نمایندگان درگیر باشی و بخواهی آنان را افق‌انگنی. کافی است از همان بدو ورود، کاری کنی که نمایندگان با کاملاً منطبق یا نزدیک به قد و بالای ایده‌آل صاحب فیلترها وارد شوند.

در عراق، به ازای هر یکصد هزار نفر از جمعیت این کشور ۳۲ میلیونی یک